

TIBBIY YÒNALISHDAGI MAJBURLOV CHORALARI

¹Ubaydullayev Ilxomjon Raxmatovich

Farg'ona viloyati yuridik texnikumi o'qituvchisi
2-darajali yurist, ubayilxom@gmail.com,

²Isroilova Sayyorahon Baxodirovna

Farg'ona viloyati yuridik texnikumi
Yoshlar bo'limi uslubchisi
isroilova@gmail.com.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7413048>

ARTICLE INFO

Received: 24th November 2022

Accepted: 29th November 2022

Online: 30th November 2022

KEY WORDS

Huquq, qonun, fuqarolik kodeksi, tibbiy-huquqiy, majburlov choralari va h.k.

ABSTRACT

Majburiy tibbiy-huquqiy aralashuvlar ko'pincha o'z sog'lig'i to'g'risida to'g'ri qaror qabul qila olmaydigan shaxslar, masalan, voyaga etmaganlar, ruhiy kasalligi, nogironligi yoki muammoli alkogol yoki boshqa giyohvand moddalarni iste'mol qilishning o'ziga yoki boshqalarga zarar etkazishining oldini olish uchun qo'llaniladi.

Majburiy tibbiy yordam bilan bog'liq axloqiy, ijtimoiy va huquqiy muammolarni o'rganib chiqqan holda, ushbu kitob bir qator fanlar bo'yicha etakchi tadqiqotchilar, jumladan kriminologiya, huquq, axloq, psixologiya va sog'liqni saqlash, shuningdek, yuridik va tibbiy amaliyotchilarning qarashlari va tushunchalarini birlashtiradi. ijtimoiy xizmat ko'rsatish "iste'molchilari" va hukumat amaldorlari. Ushbu jildda ko'rib chiqiladigan mavzular quyidagilardan iborat: fuqarolarning ruhiy salomatligi va nogironligi bo'yicha qonunchilikda majburiy davolash va majburiy hibsga olish; majburiy spirtli ichimliklar va giyohvand moddalarni davolash dasturlari va giyohvandlik sudlari; jamoat davolanishiga buyurtmalar; mahalliy aholi bilan ijtimoiy kartalardan foydalanish; og'ir kasal voyaga etmaganlarni majburiy davolash; shuningdek, kattalar vasiyligi va ularning o'rnini bosadigan qarorlar qabul qilish rejimlari. Ushbu hissalar biz majburlov choralari nima uchun

qo'llayotganimizni, kerakmi yoki yo'qmi, ulardan foydalanishni oqlash uchun taklif qilinadigan imtiyozlarga erishishda samaralimi yoki yo'qmi va ularning jamiyatning eng zaif fuqarolariga ta'sirini yoritishga harakat qiladi. Ushbu aralashuvlar odamlarning erkinligi va tana daxlsizligini sezilarli darajada cheklashiga olib kelishi va jiddiy zarar va qayg'uga olib kelishi mumkin. Majburiy tibbiy-huquqiy aralashuvlardan foydalanish chuqur axloqiy, huquqiy va klinik savollarni tug'diradigan raqobatdosh ijtimoiy manfaatlarga xizmat qilishi mumkin.

Jinoyat-protsessual maqom o'z ichiga huquqlar, burchlar, shaxsiy erkinliklar, huquqlar va qonuniy manfaatlar kafolatlarini qamrab oladi. Bir nechta mualliflar individual protsessual maqomni ajratib ko'rsatganda, ular umumiy maqomning sanab o'tilgan elementlari bilan bir qatorda jarayonning aniq ishtirokchisi paydo bo'lishi, uning yuridik shaxs ekanligi, o'ziga xos huquqlari, majburiyatlari va kafolatlari paydo bo'lgan

payt tushunchasi va asosini ham o'z ichiga olishini ta'kidlaydilar. Jinoyat sodir etganidan keyin ruhiy kasallikka chalingan yoki jinoyat sodir etgan yoki jazoni qo'llashning iloji bo'lmagan shaxs jinoyat qonunida taqiqlangan qilmishni aybsiz sodir etganligi aniqlanganda, bu toifadagi shaxslar gumon qilinuvchi yoki ayblanuvchi deb atalishi, shuningdek, tegishli maqomga ega bo'lishi mumkin emas. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga asosan jinoyat-protsessual munosabatlarning har bir ishtirokchisi, so'zsiz o'z huquq va majburiyatlariga ega bo'lishlari lozim. Shu jumladan tibbiy yo'sindagi majburlov choralari qo'llanilayotgan shaxsni gumonlanuvchi, ayblanuvchi yoki sudlanuvchining huquqlari bilan cheklash maqsadga muvofiq emas. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksining 142-moddasi doirasida ruhiy buzulish bilan og'rikan odamni tekshirish mutlaqo maqsadga muvofiq emas. Birinchidan, qonunga muvofiq, agar sud ekspertizasi talab qilinmasa, inson tanasidagi maxsus belgilar, jinoyat izlari, tan jarohati, mastlik holatini yoki jinoyat ishi uchun muhim bo'lgan boshqa xususiyatlar va belgilarni aniqlash uchun tekshiruv o'tkaziladi. Ma'lumki, O'zbekiston Respublikasi Jinoyatprotsessual Kodeksining 173-moddasida, agar gumon qilinayotgan shaxsning ruhiy holatini aniqlash zarur bo'lsa, jinoiy ish qo'zg'atilganda uning aqli rasoligiga yoki o'z huquqlari va qonuniy manfaatlarini mustaqil himoya qilish qobiliyatiga shubha tug'lsa, sud-psixiatriya ekspertizasini tayinlash va o'tkazish zarurligi belgilab qo'yilgan. Ikkinchidan, agar tergov harakatlarining ro'yxati ruhiy holatni tekshirish bilan to'ldirilgan bo'lsa ham, uni

amalda samarali amalga oshirishning iloji bo'lmaydi. Insonning ruhiy holatini aniqlash juda murakkab jarayon bo'lib, ruxshunos tergovchi tomonidan berilgan savollarga javob bera olmaydi, chunki shaxsning ruhiy holatini aniqlash ancha uzoq davom etadigan jarayonni nazarda tutadi, shuningdek ba'zida odamning xulq-atvorini o'rganishni emas, balki uzoq muddatli klinik kuzatuv va laboratoriya tadqiqotlari natijasidagi tibbiy yozuvlarni ham talab qiladi.

Jinoyat-protsessual qonuni mukammallikdan yiroq bo'lib, faqat jinoyat protsessining ma'lum bir ishtirokchilarining ta'rifi va protsessual maqomiga oid tarqoq normalarni o'z ichiga oladi. Keltirib o'tilgan shaxsning ta'rifi O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksining jinoyat protsessi ishtirokchilariga bag'ishlangan 2-bo'limi, aqli noraso shaxslarga nisbatan tibbiy yo'sindagi majburlov choralarni qo'llash bo'yicha ish yuritilayotgan shaxslarni e'tibordan chetda qoldirgan. Kodeksning asosiy qoidalarida ushbu toifadagi shaxslarning aniq ta'rifi yetishmasligi sababli, keyingi normalarda, ushbu jinoyat protsessi ishtirokchisining quyidagi turli nomlarini topishimiz mumkin: «aqli noraso holatda ijtimoiy xavfli qilmish sodir etgan shaxs» (O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksining 567, 576-moddalari); «Tibbiy yo'sindagi majburlov choralari bo'yicha ish yurituvchi qo'llanilayotgan shaxs» (O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual Kodeksining 173-moddasi 1- qismi 4-bandi, 179-moddasi 2-qismi, 578 va 579-moddalari); «aqli noraso deb topilgan shaxs» (O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual Kodeksining 269-moddasi). Ko'plab yuridik adabiyotlarda ham tibbiy

yo'sindagi majburlov choralari qo'llanilayotgan shaxsga nisbatan turli xil atamalar qo'llaniladi: "aqli noraso shaxs", "ijtimoiy xavfli qilmishni sodir etgan shaxs", "tibbiy yo'sindagi majburlov choralari qo'llash masalasi ko'rib chiqilayotgan shaxs", "tibbiy yo'sindagi majburlov choralariga muhtoj shaxs", "tibbiy yo'sindagi majburlov choralari amalga oshirilayotgan shaxs", "tibbiy yo'sindagi majburlov choralari bo'yicha ish yurituvi olib borilayotgan shaxs" va boshqalardir.

Huquqiy adabiyotlarda jinoyat protsessini ko'rib chiqilayotgan ishtirokchisining jinoiy-protsessual maqomi muammosi haqida turlicha qarashlar mavjud. M.S.Strogovichning fikricha, ularga nisbatan tibbiy yo'sindagi majburlov choralari qo'llash bo'yicha ish yuritilayotgan shaxslarga protsessual huquqlar berilishi mumkin emas deb hisoblaydi. Biroq P.A.Kolmakov bizning fikrimizcha to'g'riroq pozitsiyani tanlagan "hech qanday bir holatda tibbiy yo'sindagi majburlov choralari qo'llanilmayotgan shaxs hamda gumonlanuvchi va ayblanuvchilarning huquqiy maqomlari o'rtasida tenglik belgisi qo'yib bo'lmaydi". B.B.Bulatov ham P.A.Kolmakovning fikriga qo'shilgan xolda "tibbiy yo'sindagi majburlov choralari qo'llanilayotgan shaxsga jinoyat-protsessining mustaqil, o'z

manfaatini himoya qiluvchi sub'yekti va ushbu sub'yekt o'z huquq va majburiyatlariga" ega bo'lishini ta'kidlaydi, ammo amaldagi jinoyat-protsessual qonunchiligida ularga nisbatan tibbiy yo'sindagi majburlov choralari qo'llash bo'yicha ish yuritilayotgan shaxslar nazarda tutilmagan. Misol uchun, bezori talabdan tushlik pulini talab qilishi mumkin, buning natijasida rad javobi talabning kaltaklanishiga olib keladi. Umumiy huquq tizimlarida majburlash paytida qonunni buzish harakati majburlash jinoyati sifatida kodlanadi. Majburlash jabrlanuvchini o'z manfaatlariga zid harakat qilishga majburlash vositasi sifatida ishlatilishi mumkin. Jinoyat qonuni bilan taqiqlangan qilmish sodir etilgan paytda aqli noraso deb topilgan shaxslarning ko'rsatmalaridan isbotlash jarayonida foydalanilishi mumkin. Biroq, ma'lumotnomalar, sud-psixiatriya ekspertizasi xulosasi, tergov vaqtida ruhiy salomatlik holati hisobga olingan holda ularning ko'rsatmalari faqat individual bo'lishi lozim. Ular faqat boshqa dalillar bilan birgalikda foydalanilishi mumkin. Agar ekspert xulosasi ushbu shaxslardan olingan ko'rsatmalarni foydalanishga yaroqsiz deb ko'rsatsa, undan isbotlash jarayonida foydalansish mumkin emas.

References:

1. Sukhoverova E.V. "A preliminary investigation of cases of the application of compulsory medical measures" M., 2013. P.39.
2. Declaration on the rights of mentally retarded persons: adopted by a resolution of 2856 (XXVI) General Assalm dated December 20, 1971 URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declaards/retarded.shtml
3. Levchenko O.V., Mishchenko E.V. Problems of the legal status of a person in respect of whom the production is carried out on the application of compulsory measures of a medical nature. URL: <https://cybereninka.ru/article/n/problemy-pravovogo-statusa-litsa-otnoshenii->

kotorogo-wayetsyaproizvodvo-o-prinuditsinhinh-mer-Meditskogolnyh-rmeditskogolnyh-rmeditskogolnyhMeditskogolny

4. Strogovich M.S. The course of the Soviet criminal process // <https://cyberleninka.ru/article/n/protsessualno-pravovovovo-status-nevmeemyh-lits/viewer>

5. Kolmakov P.A. The legal status of a person in need of the use of forced measures of a medical nature // <https://cyberleninka.ru/article/n/protsessualno-pravovovovo-status-nevmeemyh-lits/Viewer>)

6. Bulatov B.B. Ensuring the rights of the person in respect of whom pre-trial proceedings are carried out on the application of compulsory medical measures // https://www.elibrary.ru/download/elibrary_22625149_84036538.pdf

E.V. Mishchenko Criminal Procedure Guarantees for the legal status of an individual //

7. Vestnik OSU No. 3, March 2010 // https://www.elibrary.ru/download/elibrary_14805329_4186444.pdf